

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертация за присъждане на образователно-научна степен “доктор” по направление 3.5 Обществени комуникации и информационни науки (медии и комуникации – радио)

Тема на дисертацията: „ Неформалната култура и радиото в България през 80-те години на XX век ”

АВТОР НА ДИСЕРТАЦИЯТА: **Михаела Робертова Самарджиева**, докторант на катедра "Радио и телевизия", Факултет по журналистика и масова комуникация, СУ "Свети Кл. Охридски"

РЕЦЕНЗЕНТ: проф. д.н. **Петя Александрова**, НБУ

Дисертационният труд на Михаела Самарджиева е сред текстовете, отразяващи повишеното изследователско внимание към медийната среда в исторически план и по-конкретно в България през 80-те години на XX век с акцент върху неформалната култура и нейното присъствие в Българското радио. Дисертацията съдържа 229 страници и е разгърната в три глави, всяка от които завършва с изводи, увод, заключение, библиография и приложение с интервюта.

В увода се набелязват параметрите на темата ("успоредното съществуване на неформалната култура, чийто пик у нас е именно през 80-те години и културата, предлагана от Българското радио за същия период"), обектът ("младежките движения и предаванията за култура в Българското радио по това време") и предметът на анализ (политиките, които държавата провежда в сферата на културата в радиото и към младежките движения; функционирането на двата културни масива – неформалната и „официалната“ култура; архивните документи, запазили тези политики). Основната теза, която се откроява, е за липсата на еднородно отношение от страна на държавата както към неформалната култура, така и към „официалната“ култура - "до края на 80-те години в страната ни неформалната култура нито е категорично забранена, нито е „официално“ и изцяло „позволена“.

Сред ограниченията пред настоящото изследване докторантката на първо място поставя отсъствието на съхранен документален аудиоархив за работата на Българското радио през изследвания период. И също така липсата на лични впечатления от страна

на докторантката, в което пък аз виждам и положителна страна, която се изразява в постоянно задаване на въпроси и търсене на по-обективна преценка без емоционалната пристрастност.

Първата глава "Духът на времето" създава контекст на изследването - в политически, икономически и социален план. За тези от нас, които сме го живели, е припомняне на събитията в последователност, която се разгръща в широта и се опитва да бъде непредубедена. Тук основна е посоката на "мекия контрол" чрез Научноизследователския институт за младежта и Информационно-социологическия център във втората половина на десетилетието. Специален акцент находчиво е сложен на писмата на гражданите към медиите като форма на информация и комуникация. И ако духовната сфера изцяло отсъства сред проблемите, които вълнуват пишещите ги в началото на периода, то в края му се усеща "значителна социална тревожност". Заниманията с младежта като обект на изследване са мотивирани и детайлизирани от властта, от което закономерно следва особено внимание към другата музика и култура.

В глава втора вече се конкретизират полетата на анализ - официалната култура, Българското радио и неформалната култура. Културната политика се определя в два етапа от ръководството на Людмила Живкова и по време на перестройката на Горбачов. Проследяват се някои основни изменения/предефиниране в понятията за музика и популярна култура, стига се до "държавно одобрената музика". Отбелязани са тънките граници между субкултура, контракултура и изборът за България да се приема понятието неформална култура. Заиграванията с властта са от двете страни: Партията и Комсомолът се опитват не да отричат, а да контролират и "опитомят" неформалната култура, на което нейните представители отвръщат с аполитичност и с митологизиране постфактум. Докторантката разказва конкретно и в детайли за Българското радио през 80-те. Ясно е изведена структурата на институцията по програми с двойна функция - като идеологически институт, но и като професионална организация с модерна техника и възможно най-голямо разнообразие от предавания.

В трета глава е дадена думата на участниците в процесите. Това са дълбочинни интервюта "отдолу-нагоре", които представляват част от проекта „Социализмът и радиото в България“ (2017), подкрепен от Фонд "Научни изследвания" и ръководен от доц. д.н. Вяра Ангелова, в който Михаела Самарджиева взема участие. За целите на своя докторат тя допълнително и с видима връзка с темата си е разговаряла с Нели Недева-Воева, Петър Миланов, Васил Гюров и Емил Братанов, като в обобщенията е използвала и цитати от останалите интервюта. Участниците предлагат своята

периодизация при навлизане на "новото" през 80-те както в културната сфера, така и в медиите, като тя не се отличава по същество от вече представената в погледа "отгоре-надолу". Те потвърждават, че "на практика именно чрез държавата неформалната култура добива своята най-голяма видимост", докато в медиите тя може да се нарече полувидимост. Представителите на неформалната култура свързват думата „култура“ за периода на 80-те най-вече с музиката, в частност с естрадата. Музиката се оказва и „водещото медийно лице“, с което те олицетворяват „формалната“ култура за периода на 80-те. Интересен е разказът за "комисиите" (с.174) в тяхната разнородност и индивидуалните подходи те да бъдат заобиколени, както и за автоцензурата.

В заключението си докторантката обобщава опитите си във възможно най-пълна цялост да представи избрания период на изследване чрез неформалната култура, "която се случва най-ярко именно и само през 80-те и нейната връзка с медията радио и конвенционалната или „официална“ култура, която радиото предлага за периода". Тя полемизира и различните политики, които държавата провежда спрямо избраните ни полета на изследване.

Този докторантски текст е като обърната пирамида. Започва с много широкия контекст на времето на 80-те, като го разделя на вътрешни периоди. После леко се стеснява в посока на културата през призмата на интереса на властта към младежта. От нея избира само музикалната култура, а от музикалната само неформалната, като не пропуска да отбележи постоянната симбиоза с официалната. Следва ново ограничаване до медията Българско радио, по идеологически, но и по професионални критерии. Отбелязва се едновременно мащабното представяне в множество формати на официалната култура и negliжирането на алтернативните форми в единични конкретни предавания, при това само младежки. И логично стигаме до извода на финала, че "неформалната култура чрез своята алтернативна музика все пак „звучи“ от ефира в късния период на 80-те". Чисто емоционално, като свидетел на събитията и по време, и по място (работила съм в Комитета за телевизия и радио в периода 1985-1988, редакциите "Култура" и "Радио и телевизионен театър") ми става тъжно заради твърде слабото утешение на този извод, но пък в него е силата на позицията на Михаела Самарджиева и нейното предимство като изследовател.

Постиженията на докторантката са в няколко посоки.

1. Ясна терминология още при първото споменаване на дадено понятие.

Например още в началото в заглавието "Духът на времето" (с. 20) се уточнява терминът от немската философия, за определеното "младеж" (с.39) се позовава на архивите

за "всички лица на възраст от 15 до 29 г.", за "субкултури" (с.99) ни препраща към Чикагската школа, за "неформална култура" (с.103) към спецификите ѝ в руски стил и т.н.

2. Също така ясна периодизация (за цялото десетилетие в неговата сложност и по мини етапи - 67-70 с.), конструкция (изводи в края на всяка отделна глава) и вътрешна структура (предаванията и темите по радиото са в отделни таблици)

3. Широк хоризонт на познания в различни обществени полета - Михаела Самарджиева свободно борави с политическата ситуация на времето, с културата в по-общото разбиране на човешка дейност, с музиката като най-представителна и показателна проява на неформалната култура от 80-те години, с медийната среда на единственото радио. Интердисциплинарният характер на докторския труд не би бил възможен без ерудиция и богата обща култура, допълнително оцветена с хубав и точен български език.

4. Умение да се предават нюансите, дори бих казала двусмислеността на явленията и да се анализират в тяхната сложност и противоречивост, особено силно във втора глава, където се проследяват теченията, стиловете, пространствата, схемата на радиото. Авторката е вярна на концепцията "за (не)възможността да се мисли за неформалната култура у нас като за завършен монолитен „разказ“ и успява да ни я представи в нейната многоликост и фрагментарност. Като очертава "ясните стъпки от забрана към частично позволяване до опит за „одържавяване“ на неформалната култура", тя преплита "ниско", "високо" и "алтернативно" и избягва да прави лесни, удобни и приятно звучащи изводи за категорична роля на неформалната култура в политическите процеси.

5. В хода на изследването изменчивите и отчетливо различни политики, които държавата е провеждала спрямо неформалната култура за периода, се анализират в отношението ѝ не само към нея, но и към официалната форма на култура. Така докторантката наслагва коректното впечатление, че макар неформалната култура в началото на 80-те да е била подложена на повече рестрикции от страна на държавата, то "наблюдаваме и в двете области да протичат сравнително сходни процеси".

6. Новаторски принос откривам в тезата, че "неформалната култура намира „път към радиото“ не през предаванията за култура на медията, а посредством нейните младежки предавания". Това е не само подметнато впечатление, а в детайли разгърнато твърдение с примери от отразяването на музикални фестивали и групи, но най-вече от възможността за обратна връзка с аудиторията на предаванията.

7. Особено бих похвалила проучването и работата с източници, след като е уточнена липсата на аудиоархив от този период на Националното радио. Проследени са бюлетините на централните за младежта, теченията на вестник "Телевизия и радио" (1980-89), преброядени са архивни документи от фондовете на Централен държавния архив, а също добре са втъкани лични архиви (на Нели Воева) и интервюта с представители на неформалната култура и работещи в Българското радио през периода на 80-те години по проекта "Социализмът и радиото в България".

Както за всеки текст, и за този различните му читатели ще открият и някои разминавания със собствените си представи и познания. За мен основен и някак неочакван недостатък на труда е разминаването на доста широкото описание и разбиране на периода с доста по-тясното описание и разбиране на неформалната култура, сведена до неформалната музика. Съгласна съм с докторантката, че неформалната музика е "най-предпочитаното средство за развлечение сред младежта, затова на нея се обръща специално внимание от ръководните органи", но тя на с.91 цитира изследване за предпочитанията на младежта от периода, в което 33% посочват музиката, обаче 29% посочват киното, а то напълно отсъства във формите на неформална култура (споменат е единствено филмът "Ние от Кравай", но в друг контекст). Същото е положението и с литературата, да не продължавам по отделните изкуства. Кое може да се възприеме по няколко различни начина. Неформалната култура в България е неформалната музика? Киното и литературата имат ли прояви на неформална култура? (А аз съм категорично на мнението, че имат такива). Или подобно ограничение само до музиката е свързано с изследването единствено на Българското радио? Предполагам, че е последното, но все пак бих помолила докторантката за някакво разяснение. Защото в противен случай стигам до ограничения извод, че друга форма на неформална култура освен музикалната не съществува за България пред 80-те. Нека поне това важи само за Българското радио, но бъде разгледано в подглавите, които са общо за неформалната култура в рамките на няколко абзаца. Функционирането на неформалната култура е сведено в автентичен вид почти само до едно предаване: "Оказва се, че предаването "Как си ти" е медийният досег на неформалната култура с радиото и единственото, по което за изследвания период звучи не само рок, но и пънк, ню уейв и други алтернативни стилове, характерни за неформалната култура у нас през 80-те" (с.156).

В обратна посока е забележката ми за прокрадането на места на прекалена описателност, особено в първа глава - например в подглавите за младите семейства или

за здравето на младите. В желанието да създаде контекст има понякога излишна обстоятелственост в общи и познати исторически положения, като например описанието на ДКМС (с.64). Случват се и някои неволни грешки - цитатът на с.77, който е приписан на Боян Манчев, всъщност е финалното изречение на Валтер Бенямин, превърнало се в крила фраза от есето му "Художественото произведение в епохата на неговата техническа възпроизводимост".

Въпреки тези забележки, напълно поправими при евентуално редактиране и публикуване на текста, смятам дисертацията с нейните изводи, тези, примери и анализи, взети в тяхната съвкупност, за смислен текст. Което ми дава основание да го оценя като самостоятелно изследване с редица достойнства и да предложа на членовете на научното жури на **Михаела Самарджиева да бъде присъдена образователно-научна степен "доктор" по направление 3.5 Обществени комуникации и информационни науки.**

София, 3 януари 2021

**С уважение:
проф. д.н. Петя Александрова**